

LAAN NAAR EME 2004 (LnE 101)

Bewoningssporen uit de Late Bronstijd op de middeleeuwse enk
Ovesthamme

H.A.C. Fermin en M. Groothedde

LAAN NAAR EME 2004 (LnE 101)

Bewoningssporen uit de Late Bronstijd op de middeleeuwse enk Ovesthamme

H.A.C. Fermin en M. Groothedde

Ciscode: 6150

Inhoud	1
Algemene opgravingsgegevens	2
Aanleiding, context, vraagstelling en werkwijze	2
Historische gegevens	4
De sporen	4
Aardewerk	7
Conclusies en aanbevelingen	8
Literatuur	11
Colofon	11
Zutphense Archeologische Publicaties	12

LAAN NAAR EME 2004 (LnE 101)

Bewoningssporen uit de Late Bronstijd op de middeleeuwse enk Ovesthamme

H.A.C. Fermin en M. Groothedde

Gemeente: **Zutphen**

Plaats: **Zutphen**

Toponiem: **Laan naar Eme** (sportpark Zuiderpark)

Code: **LnE 101**

Coördinaten: x 211673.585 y 460520.751 z 8.364

x 211749.547 y 460500.451 z 8.598

x 211752.040 y 460522.268 z 8.503

x 211804.757 y 460506.473 z 8.945

Archis-code : **6150**

Periode van opgraving: tussen 17-3-2004 en 25-3-2004

Opdrachtgever: Gemeente Zutphen, Dienst Stadswerk, afdeling Stadsbeheer

Uitvoerder: Gemeente Zutphen, Bureau Archeologie, Vijfmorgenstraat 106, 7204 NJ

Zutphen, tel. 0575-510229

Opgravingsleiding: drs. H.A.C. Fermin

Opgravingsmedewerkers: J. Onderstal, M. Galema, N. Meek

Aantal uitgegeven putnummers: 7

Aantal uitgegeven spoornummers: 13

Aantal uitgegeven vondstnummers: 31

Documentatie bevindt zich v.a. 20-2-2005 in het Stads- en Streekarchief Zutphen,

Spiegelstraat 13-17, 7201 KA Zutphen

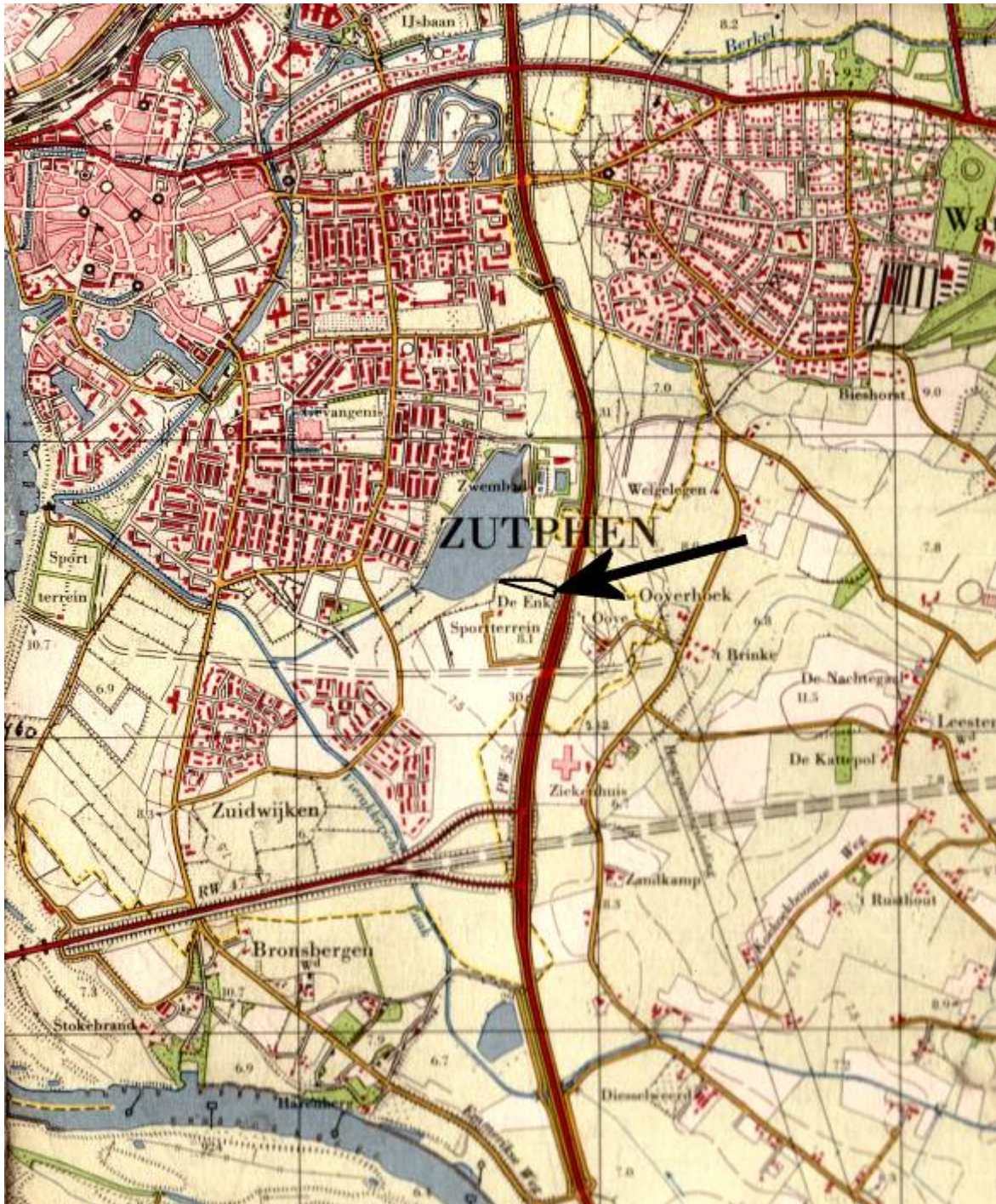
Vondstmateriaal bevindt zich v.a. 20-2-2005 in het Gemeentelijk depot voor bodemvondsten,

Dieserstraat 11, 7201 NA Zutphen

Aanleiding, context, vraagstelling en werkwijze

In 2004 wordt het plan uitgevoerd om het sportveldencomplex Het Zuiderpark in Zutphen uit te breiden in noordelijke richting langs de rondweg Den Elterweg. Het Zuiderpark ligt op een hoog terrein dat nu ook de Enk wordt genoemd en inderdaad een kleine enk is. Het nieuwe sportpark ligt in een laag drassig gebied dat in de Middeleeuwen bekend stond als de Emermarsch. Het terrein diende dus opgehoogd te worden. Wat betreft grondverzet komt dit neer op het afgraven van de noordelijke strook van de bestaande voetbalvelden van het hoger gelegen Zuiderpark om met de vrijgekomen grond het lager gelegen deel te egaliseren. In dit lagere deel, een voormalig volkstuintencomplex, worden hockeyvelden gerealiseerd. De strook grond, die afgegraven wordt, is de noordrand van de enk. Op de eerstvolgende zandrug ten oosten van deze enk zijn tussen 1990 en 2000 grootschalige opgravingen uitgevoerd naar de nederzetting Eme in de huidige wijk Ooyerhoek. Dit heeft destijds heel veel archeologische informatie opgeleverd. Het gaat hier om bewoningsresten van Mesolithicum tot Nieuwe Tijd,

met o.m. gebouwen vanaf de Vroeg-Romeinse Tijd tot en met de Late Middeleeuwen.¹ Ten zuiden van het in 2004 opgegraven deel ligt het sportveldencomplex Het Zuiderpark, de velden van de voetbalverenigingen Zutphania en Be Quick, waarvan de ondergrond voorlopig ongeroerd blijft.

Ligging van de opgraving op het topografisch kaartblad 33H (situatie 1974)

¹ Groothedde *et al.* 1996: Leesten en Eme – Archeologisch en historisch onderzoek naar verdwenen buurschappen bij Zutphen. Kampen; Groothedde *et al.* 2001: Leesten en Eme 2. Steentijdjagers en Frankische boeren in het Laaksche Veld bij Zutphen. Zutphen.

Het onderzoek van 2004 vormt dus een aanvulling op het eerdere onderzoek in Eme (Ooyerhoek). Er is gekeken of ook deze enk archeologische sporen bevat, en zo ja, uit welke perioden. De enk maakte in de middeleeuwen onderdeel uit van het ‘territorium’ van de buurschap Eme.

Omdat de archeologische verwachtingen van het terrein hoog waren, is er geen verder prospectief onderzoek verricht. Met behulp van een graafmachine is eerst een lange zoekleuf aangelegd over de lengterichting van de terreinstrook, waarna aanvullende putten zijn aangelegd aan weerszijden van de meest veelbelovende locatie. Er is steeds één vlak aangelegd, hetgeen bij eerdere enkopgravingen voldoende is gebleken. Na het machinaal uitgraven van de putten zijn de vlakken handmatig opgeschaafd. Alle prehistorische sporen zijn gecoupeerd. Bij de meeste 18PeP-20PeP-eeuwse sporen (bosbouwgreppels) is dit niet gebeurd. Wel is het vondstmateriaal, dat bij de aanleg van het vlak tevoorschijn kwam, per spoor verzameld.

Historische gegevens

De enk, waar nu onderzoek verricht is, komt in de historische bronnen voor als ‘Ovesthamme’ (1384), ‘Eyshamme’, ‘Oyshamme’ (vanaf 1394) en ‘Gijsham’ (1649). Etymologisch kan de naam samenhangen met een ovest, dat iets als schaapskooi, omheining voor schapen, betekent

(denk aan latijn *oves* = schapen en *ooi* = vrouwelijk schaap) en *hamme* dat uitstekende hoogte in laagland of water betekent (denk aan inham, uitham).² Dit laatste deel zou dus in ieder geval goed passen bij deze hoge enk. In de 17^e eeuw was er een boerderij Gijsham op de enk. Vermoed wordt dat de “G” van Gijsham een schriftelijke misinterpretatie is van een oorspronkelijke “O” (Oijsham). Vanaf 1384 is een groot deel van de enk Ovesthamme en de latere boerderij Gijsham eigendom van het Bornhof te Zutphen, een nog altijd bestaande zorginstelling voor ouderen.

Het onderzoeksgebied (Ovesthamme) in zijn historisch geografische context op de militair-topografische kaart van 1887- '93

De sporen

De opgravingslocatie markeert de plek waar de hoge zandrug overgaat in een laagte. In deze laagte is zelfs een laag lichte klei gesedimenteerd op een bruine zandlaag. Onder die bruine zandlaag bevindt zich sterk ijzerhoudend zand. De opgegraven strook is ernstig verstoord in

² mondelinge mededeling Jan ter Laak, zie ook zijn rapport etymologische pilotstudie plaats- veld- en boerderijnamen tussen Zutphen en Lochem in opdracht van de ROB.

de 18^e-19^e en vroege 20^e eeuw. In twee fasen is bijna vlakdekkend de grond omgezet door het graven van sleuven. Een soortgelijk patroon van sleuven is in Zutphen ook aangetroffen op de Looërenk.³ Hier kon worden aangetoond dat de sleuven te maken hebben met het rijp maken van de grond voor kleinschalige bosbouw. Vooral in de jaren '80 van de 19e eeuw vond veel aanplant van bos, vooral naaldbout, plaats op de landbouwgronden in verband met de landbouwcrisis. Het bos heeft er maar kort, waarschijnlijk één 'houtoogst', gestaan. Het terrein werd daarna weer als akkerland gebruikt. Dat de omwerking van de bodem, i.v.m. de aanplant, een desastreus effect heeft gehad op de oudere grondsporen behoeft geen betoog.

Links een overzicht van werkput 4 naar het zuiden. Op de achtergrond de speelvelden van Zutphania, op de voorgrond de silokuilens uit de bronstijd en de greppels uit de 19e eeuw.

Rechts: Topografische kaart van 1911. Het terrein is weer als akkerland in gebruik. Bij havezathe 't Ooije is nog bos aanwezig.

Ondanks dat zijn er toch enkele oudere sporen aangetroffen, waaronder één houtskoolmeiler. Deze is niet exact gedateerd, maar vergelijkbare meilerkuilen op de Looërenk, die wel gedateerd zijn, blijken allen uit de 9e of 10e eeuw te stammen.⁴ Op het hogere deel op de flank zijn ook sporen uit de Late Bronstijd aangetroffen. Het gaat hier om vijf kleine kuiltjes, waarvan een deel met een donkergrijze vulling en twee grote ronde kuilen met een diameter van ca. twee meter. Deze kuilen zijn zo'n 55 cm diep en tekenen zich scherp af. De vulling is vrij licht en bevat weinig materiaal. Waarschijnlijk gaat het hier om silokuilens waarvan de bovenkant is afgetopt door erosie. Dat er een lichte erosie heeft plaatsgevonden is ook aannemelijk omdat er zich wel kuilen bevinden in het terrein, maar geen paalsporen. Dit laatste zou wel te verwachten zijn, aangezien silokuilens meestal dicht bij boerderijen worden

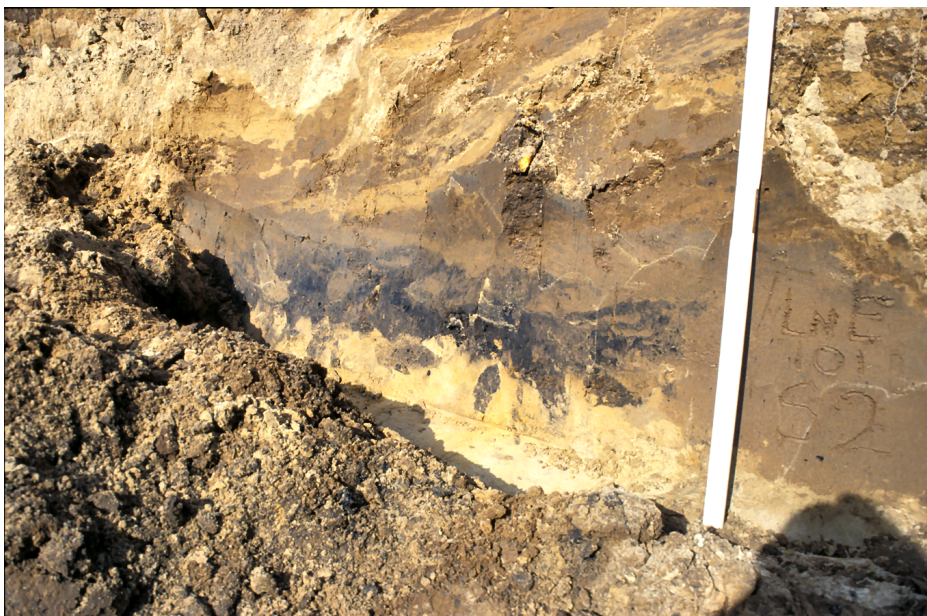
³ Fermin *in prep.* Greppels in noorddeel Looërenk, in: Bouwmeester *et al.* rapportage Looërenk

⁴ Groenewoudt 2005: Sporen van oud groen, bijdrage aan feestbundel R.O.B., tevens in rapportage Looërenk

aangetroffen. Ook hierbij kan worden verwezen naar het nederzettingsonderzoek op de Looërenk.⁵ Tevens zal het omwerken van de bodem in de 19^e eeuw een deel van de kleinere grondsporen hebben uitgewist.

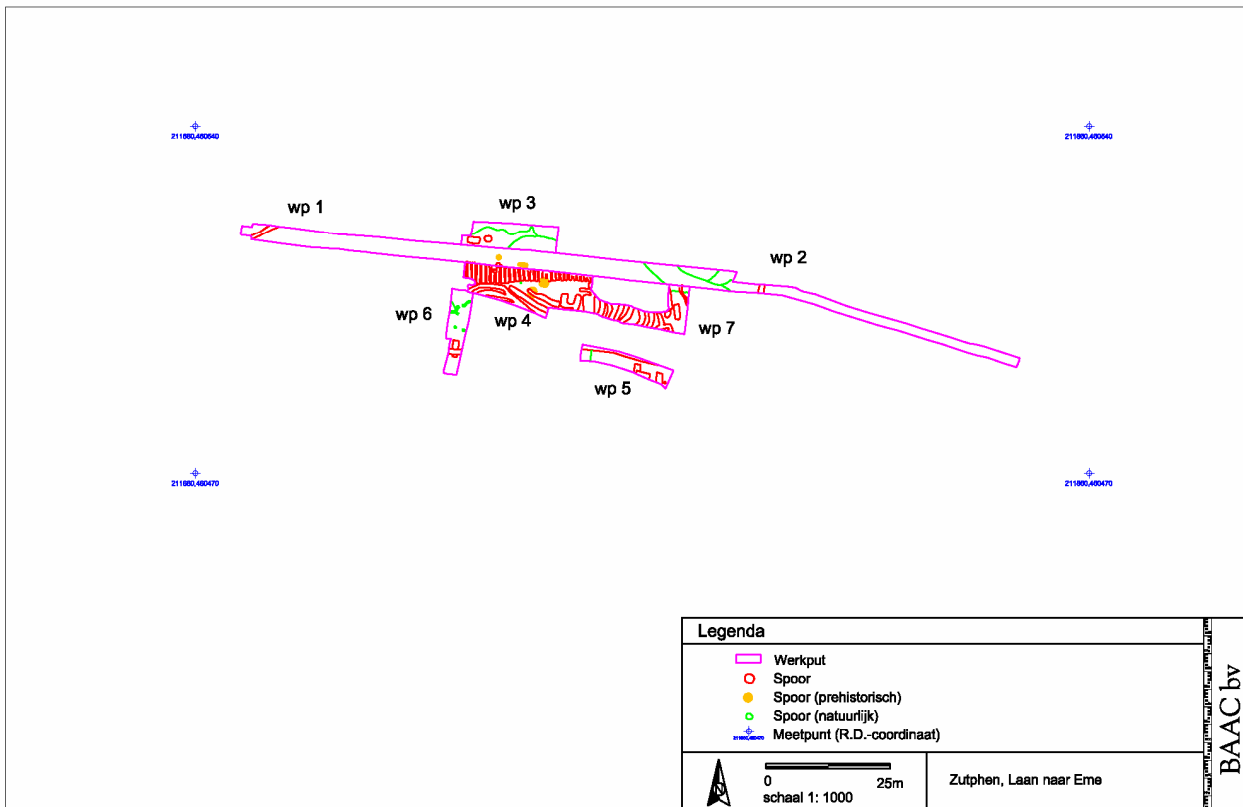
Overzicht van werkput 4 richting het westen met de 19^e-eeuwse bosbouwgreppels en de silokuilen uit de Bronstijd.

---

⁵ H.M.P. Bouwmeester et al. Rapportage Looërenk in prep.

Overzicht "Laan naar Eme"

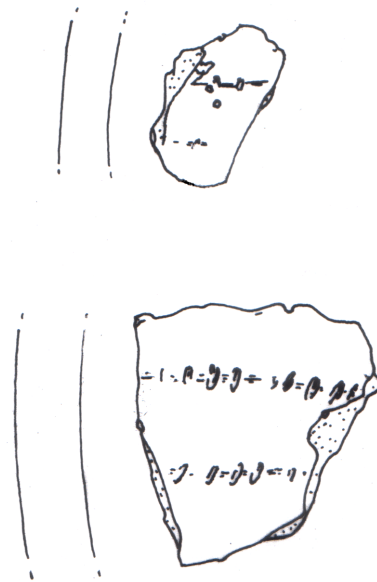

Aardewerk

De campagne heeft een vrij geringe hoeveelheid aardewerk opgeleverd. De meeste potscherven zijn post-middeleeuws en zijn vrijwel zeker van elders (de stad?) aangevoerd met het bemesten van het land.

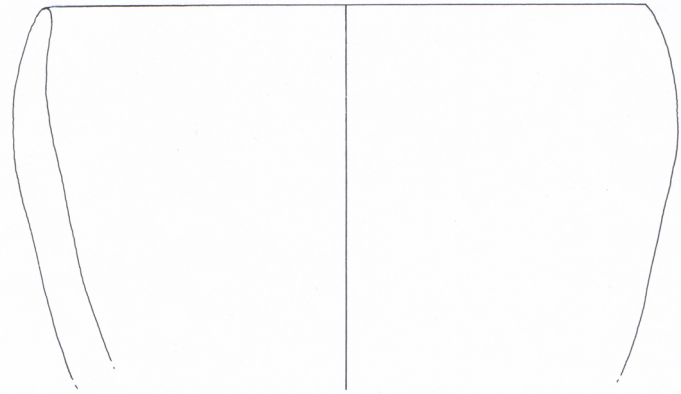
De oudste scherven dateren uit de Vroege Bronstijd. Het gaat om drie scherven, waarvan er twee versierd zijn met wikkeldraadindrukken. Het aardewerk is vrij grof gemagerd met gebroken graniet. Er zijn geen grondsporen uit de Vroege Bronstijd aan te wijzen. Dit kan aan de aard van de sporen liggen. Op de Looërenk zijn op het ca. twaalf hectare grote terrein ook enkele duidelijke clusters Wikkeldraadaardewerk aangetroffen, terwijl er slechts één maal een boerderijstructuur is herkend.

Aardewerk uit de Late Bronstijd is vooral in de eerder beschreven grondsporen aangetroffen. Het gaat om oxiderend, vrij hard, gebakken aardewerk. De magering bestaat hoofdzakelijk uit zand, met af en toe stukjes moerasijzererts. Het oppervlak is niet gepolijst en niet besmeten onder de schouder. Het enige profiel, dat zich (deels) liet reconstrueren, vertoont een naar binnen wijkende rand. De maximale diameter van

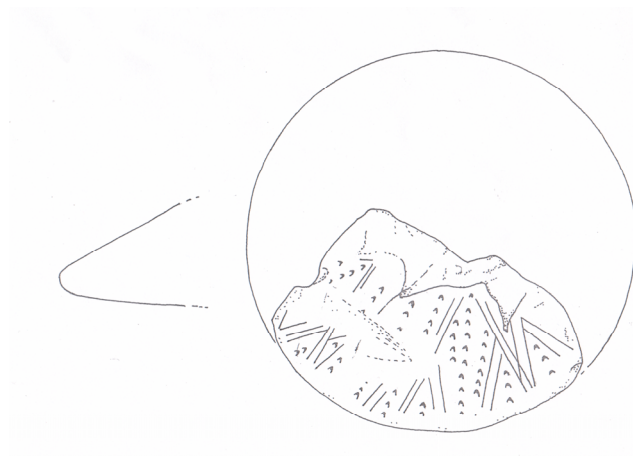
de pot is tussen de 15 en 16 cm. geweest. Hierbij moet nogmaals benadrukt worden dat het hier om slechts enkele tientallen scherven uit deze periode gaat. De Vroege Middeleeuwen zijn vertegenwoordigd door slechts twee scherven. Het gaat waarschijnlijk om twee Hessens-Schortens scherfjes met een magering van fijn granietgruis. Eén van die twee scherven zou eventueel ook handgevormd aardewerk uit de Romeinse tijd kunnen zijn.

Uit de latere Middeleeuwen dateren twee Pingsdorf-, één Paffrath- en twee Kogelpotscherven, alsmede scherven van Siegburger steengoedkannen en een versierde dover van roodbakkend

aardewerk. Met name de eerstgenoemde drie typen lijken de middeleeuwse ontginning van de enk in de 11e of 12e eeuw te dateren. De ontginning zal vanuit de buurschap Eme, waar het vanaf die tijd onderdeel van uitmaakte, zijn uitgegaan.

De bulk van het materiaal bestaat, zoals gezegd, uit post-middeleeuws materiaal, waaronder vooral steengoed uit het Westerwald en Stadtlohn, industrieel wit aardewerk, roodbakkend aardewerk en kleipijpen. Het meeste materiaal is te koppelen aan de greppelfasen.

Conclusies en aanbevelingen

Op de noordrand van de enk "Ovesthamme" zijn sporen uit vijf perioden aangetroffen.

Drie Wikkeldraadscherven tonen aan dat er hier in de Vroege Bronstijd bewoning is geweest (of anders in de zeer directe omgeving). De tweede periode wordt vertegenwoordigd door aardewerk en grondsporen uit de Late Bronstijd. Tot de grondsporen behoren twee silokuilen en een aantal niet verder te duiden paalsporen. Het lijkt hier te gaan om een afgetopt erf. De meilerkuil zou een indicator kunnen zijn dat hier in de 9^e of 10^e eeuw houtskool is gebrand vlak voor de ontginning van het terrein. Op de Looërenk is een vergelijkbaar fenomeen op grote schaal onderzocht. In de 11^e of 12^e eeuw na Christus lijkt het terrein weer ontgonnen te zijn vanuit de middeleeuwse buurschap Eme. Dat deze ontginning uitging van het centrale gezag, namelijk vanuit de kerkelijke overheid, lijkt waarschijnlijk, gezien de bezitsverhouding in de 11^e eeuw in Eme. De buurschap en de meeste landerijen waren via de bisschop van Utrecht in handen van de kapittels gekomen, waarvan het kapittel van Sint Walburg te

Zutphen als belangrijkste grondbezitter in deze streek gold.⁶ De vijfde periode wordt vertegenwoordigd door zones bijna vlakdekkende bosbouwgreppels over het hele opgegraven terrein. Deze zones zijn op laat 19^e-eeuwse topografische kaarten terug te vinden als bospercelen.

Er zijn nu dus nederzettingssporen en sporen van landgebruik uit diverse perioden bekend aan de noordflank van de enk. Het substantiële deel van de enk waar nog geen archeologisch onderzoek is verricht (de voetbalvelden van sportpark Het Zuiderpark) heeft dus een zeer hoge archeologische verwachting. Uit de 19^e- en vroeg 20ste-eeuwse topografische kaarten blijkt bovendien dat dit terrein *niet* is vergraven voor extensieve bosbouw. Door de dikte van het esdek en de geringe mate van verstoring door de aanleg van de sportvelden lijkt de enk een bijzonder gave vindplaats te zijn. Het terrein wordt momenteel niet bedreigd.

Het verdient aanbeveling om de te verwachten archeologische waarden van het terrein planologisch te beschermen en het terrein op te nemen als meldingsgebied in Archis II.

---

⁶ M.R. Hermans 1996. In: Groothedde. Leesten en Eme.

M. Groothedde *in prep.* 'De middeleeuwse bewoningsdynamiek in de marke Leesten. In: Bouwmeester *et al.* Rapportage Looërenk.

Literatuur

Bouwmeester, H.M.P. *et al.* *in prep.* 2005: rapportage Looërenk

Groenewoudt, B.J. *in prep.* 2005: Sporen van oud groen. In: feestbundel R.O.B. en in rapportage Looërenk

Fermin, H.A.C. *in prep.* 2005: Greppels in het noorddeel van de Looërenk, rapportage Looërenk

Groothedde, M. *et al.* 1996: Leesten en Eme (1). Archeologisch en historisch onderzoek naar verdwenen buurschappen bij Zutphen (met bijdragen van M. Groothedde, G. van der Kleij, D. Fontijn, I. Reuselaars, M. van Nie, M. Hendriksen, R. Hermans en H. Demoed)

Groothedde M. *et al.* 2001: Leesten en Eme 2. Steentijdjagers en Frankische boeren in het Laaksche Veld bij Zutphen (met bijdragen van M. Groothedde, J. Bouwmeester, J. Deeben, B. Groenewoudt, H. Peeters en S. Peeters-Verneau)

Groothedde M. *in prep.* 2005: De middeleeuwse bewoningsdynamiek in de marke Leesten. In: J. Bouwmeester *et al.*: rapportage Looërenk

Hermans, M.R. 1996: Goederenbezit in Eme tussen 1200 en 1600. in: M. Groothedde *et al.*: Leesten en Eme 1, 136-161

Laak, J. Ter *in prep.* : Etymologische pilotstudie oude plaats-, veld- en boerderijnamen tussen Zutphen en Lochem

Afbeeldingverantwoording

Pagina 7 sporenoverzicht 'Laan naar Eme' vervaardigd door BAAC bv te Deventer
Alle overige foto's en tekeningen: Gemeente Zutphen SR/BMA/Archeologie

Colofon:

Dit is een uitgave van de Gemeente Zutphen, Sector Ruimte, afdeling BMA/Archeologie
Vijfmorgenstraat 106 7204 NJ Zutphen. archeologie@zutphen.nl

Auteurs: Bert Fermin, Michel Groothedde

Vormgeving en lay-out : Michel Groothedde

Titel: Laan naar Eme 2004 (LnE 101). Bewoningssporen uit de Late Bronstijd op de middeleeuwse enk Ovesthamme.

Zutphense Archeologische Publicaties 11

12 pagina's, 10 afbeeldingen

Trefwoorden: Archeologie, Zutphen, Nederzetting, Prehistorie, Bronstijd, Middeleeuwen

Copyright: Gemeente Zutphen 2005

Ciscode: 7087 (rioolvervanging Bonendaal e.o.), 13257 (proefsleuven Abersonplein 9)

Alles uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. welke vorm van publicatie dan ook, maar uitsluitend met voorafgaande toestemming van de uitgever.

NUR: 682

ISBN: 90 77587 05 5

Zutphense Archeologische Publicaties

Reeds verschenen in de ZAP-reeks:

ZAP 1

Thomas Spitzers 1998. 'Heerlijke' maaltijdresten. Faunaresten uit de 17de-eeuwse beerput van de Hof van Heeckeren te Zutphen. (verkrijgbaar in print)

ZAP 2

Thomas Spitzers 1998. Van 's Heren Dis. Archeologisch botmateriaal uit een 10^e-eeuwse afvalkuil in Huize van de Kastele in Zutphen. (verkrijgbaar in print)

ZAP 3

Gerre van der Kleij 2003. Prehistorische grafvelden en tumuli rondom Zutphen. (verkrijgbaar op CD-rom en print)

ZAP 4

Anja Reimer 2003. Middeleeuwse houtwal , kenmerk voor Leesten Oost. (verkrijgbaar op CD-rom en print)

ZAP 5

Jan Bosch 2004. Het verleden in de toekomst. De consequenties voor het Zutphens archeologisch beleid na de invoering van het Verdrag van Valletta (Malta). (verkrijgbaar op CD-rom en print)

ZAP 6

Jan van Oostveen 2003. Kleipijpen uit Zutphen. (CD-rom, met regelmatige updates)

ZAP 7

Michel Groothedde en Michel Hulst 2003. Afval op Stand. Keramiek en glas uit twee adellijke beerkuilen uit de late Middeleeuwen. (CD-rom)

ZAP 8

Marieke de Jongh, Michel Groothedde en Achim Schreurs 2003. De gebrandschilderd-glasvondst van Zutphen. (CD-rom)

ZAP 9

Michel Groothedde en Harold E. Henkes 2003. Zutphens glas zonder glans. Glascomplexen uit archeologisch onderzoek in de binnenstad van Zutphen. (CD-rom)

ZAP 10

Arjan den Braven 2004. De diepte in. Een kelderopgraving in de IJlandpanden, Houtmarkt 67-71 te Zutphen. (verkrijgbaar op CD-rom en print).

ZAP 11

Bert Fermin en Michel Groothedde 2005. Laan naar Eme 2004 (LnE 101). Bewoningssporen uit de Late Bronstijd op de middeleeuwse enk Ovesthamme. (verkrijgbaar op CD-rom en print)

ZAP 12

Michel Groothedde 2005. Grachten, wallen en Berkelwater in de fietsenkelder. Verslag van de archeologische waarnemingen en documentatie in de bouwput van de ondergrondse fietsenkelder onder het Stationsplein. (verkrijgbaar op CD-rom en print)

ZAP 13

Erica Rompelman 2005. Zutphen – Houtmarkt 67-69-71. Dierlijk en menselijk botmateriaal uit de Karolingische gracht. (verkrijgbaar op CD-rom en print)

ZAP 14

Michel Groothedde 2005. Verhalen uit de drek. Drie bijzondere vondsten uit de binnengracht aan de Martinetsingel. (verkrijgbaar op CD-rom en print)

ZAP 15

Bert Fermin en Michel Groothedde 2005: Onder de wortels van de Kaardebol. Prehistorische meanders van de Schouwlaak in Zutphen. (verkrijgbaar op CD-rom en print)

ZAP 16

Bert Fermin 2005. Spiekers biej laag water zeuk'n. Archeologisch onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis rond het huis "De Revelhorst". (verkrijgbaar op CD-rom en print)

ZAP 17

Michel Groothedde, Bert Fermin & Jeroen Krijnen 2005: "Haickfortz huesinge war de armen in wonen". Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek naar Hackforts Armenhuisjes. (verkrijgbaar op CD-rom en print)

ZAP 18

Bert Fermin en Michel Groothedde 2005. Het verleden van Warnsveld verkend. Archeologische waarnemingen bij de cunetbegeleiding rond de Bonendaal en het proefsleuvenonderzoek bij Den Bouw (Abersonplein 9) in 2004-2005 te Warnsveld (verkrijgbaar op CD-rom en print).